

#8: HARRY MARTINSONS ANIARA

Av Daniel Helsing

Det han började skriva var en diktsvit, "Sången om Doris och Mima", som publicerades senare samma år i diktsamlingen *Cikada*. Sviten kom att utgöra de 29 första sångerna av Martinsons kanske vackraste och starkaste verk: verseposet *Aniara: En revy om människan i tid och rum* från 1956.

Aniara utspelar sig i en framtid när jorden har blivit nästintill obeboelig på grund av miljöförstöring och kärnvapenkrig. Överlevare evakueras till Mars och Venus i stora rymdskepp kallade goldondrar. Under en evakuering till Mars tvingas goldondern *Aniara* att nödgöra för att undvika en asteroid. I tumultet skadas väsentliga delar av *Aniaras* maskineri, och skeppet, med 8 000 emigranter ombord, hamnar ur kurs och börjar driva ohjälpligt mot Lyrans stjärnbild. Som läsare får vi följa passagerarnas försök att finna mening under den hopplösa och mållösa färden, ända till det obönhörliga slutet när den sista passageraren har dött.

Genom *Aniara* ljuder en ton av bottenlös förtvivlan – den förtvivlan passagerarna känner inför sin situation, den förtvivlan Martinson kände inför miljöförstörelsen och kärnvapenhotets vansinne. Men där finns också stunder av lycka – lycka i konst och poesi, i mänsklig samhörighet, i sex och kärlek. Och där finns några av de vackraste verserna på det svenska språket.

Den tomma och sterila rymden skrämmar.
Glasartad är dess blick som omger oss
och stjärnsystemen stå orörligt stilla
i skeppets runda fönster av kristall.
(Sång 10)

Vid sidan om förtvivlan inför miljöförstöringen och kärnvapenhotet röjer Martinson en enastående lyhördhet inför svårigheten att poetiskt skildra de perspektiv som den moderna naturvetenskapen öppnar upp. I essän "Stjärnsången" från 1938 frågar han: "Diktens uråldriga rättighet var att framföra övertoner och överdrifter, men var ska överorden hämtas då det gäller den moderna astrofysikens världsbild?" Istället för att använda överord för att skildra universum använder Martinson en säregen kombination av suggestiva bilder och negativa beskrivningar som pekar mot omöjligheten att gripa det ogripbara.

Galaxen svänger runt
liksom ett hjul av upplyst rök
och röken det är stjärnor.
Det är solrök.
I brist på andra ord säger vi solrök,
har du fattat.
Jag menar, att språken inte räcker
till vad den synen inrymmer.
(Sång 85)

De första fyra raderna använder bilder från vår vardagsvärld – rök, hjul, ljus – för att beskriva fenomen vi kan se på natthimlen – stjärnor, galaxer. "Solrök" är en originell metafor som för det okända tillbaka på det kända. Men i slutändan räcker det kända inte till för att greppa det okända: stjärnor involverar skalor och fysikaliska processer som ett sinnligt förankrat förstånd aldrig kan göra sig en rättvisande bild av. De fyra sista raderna kan förefalla övertydliga, men genom övertydligheten inskräpper Martinson att den förståelse som solrökmetaforen kan ge är en högst begränsad form av förståelse. Universum självt förblir bortom språkets räckvidd. Samtidigt behöver vi försöka tala och dikta om universum – för att utforska vår omgivning, för att orientera oss i världen, för att njuta av språklig skönhet. På det sättet blir *Aniara* själv en metafor för människans situation i rymdåldern: en jordisk poets försök att greppa miljöförstöringens vansinne, den moderna astrofysikens världsbild och den mänskliga förståelsens begränsningar.